

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการเรียนรู้ตามหลักคุณธรรม ๔
The Way to Cultivate Learning Competences Based on the
Four Virtues Conducive to Growth (*Vuddhidhamma*)

พระมหาธนู ชาติธมโม (อุปชัย)

Phramaha Thanawut Chotidhammo (Upachai)*

Received: August 2, 2022

Revised: February 17, 2023

Accepted: April 29, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางในการเสริมสร้างสมรรถนะการเรียนรู้ตามหลักคุณธรรม ๔ หลักคุณธรรมหรือคุณธรรมคือธรรมเป็นเครื่องเจริญ คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม เป็นข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน คุณสมบัติของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม ๔ มีเกณฑ์ชีวิตดังนี้ เกณฑ์ชีวิตข้อที่ ๑ สัปปุริสสังเสวะ-การคบสัตบุรุษต้องเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ๓ ระดับ คือ สุตมยปัญญา-ปัญญาจากการฟัง จินตมยปัญญา-ปัญญาจากการคิด ภาวนามยปัญญา-ปัญญาจากการลงมือปฏิบัติ เกณฑ์ชีวิตข้อที่ ๒ สัทธัมมัสสวนะ-การฟังพระสัทธรรม ต้องเกิดประโยชน์ ๕ ข้อ คือ (๑) ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ได้เรียนรู้สิ่งที่ยังไม่เคยเรียนรู้ (๒) สิ่งที่เคยได้ฟังก็ทำให้แจ่มแจ้งเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น (๓) แก้อสงสัยได้ (๔) เกิดสัมมาทิฐิ (๕) มีจิตผ่องใสจากการฟังธรรม เกณฑ์ชีวิต ข้อที่ ๓ โยนิโสมนสิการ-มีกระบวนการคิดที่มีเหตุผล ๔ นัย ซึ่งจะทำให้ไม่เกิดข้อผิดพลาดในเรื่องที่ต้องตัดสินใจในชีวิตประจำวัน เป็นการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เกณฑ์ชีวิตข้อที่ ๔ อัมมานุสम्मปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือเข้าใจความหมาย ขอบเขต และบริบทของหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติได้

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Email: mahadooupachai@gmail.com. เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๗ ๐๘๒ ๕๓๖๑

ถูกต้องครบถ้วน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำงานและการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น วุฑฒิธรรม ๔ จึงเป็นวิถีแห่งความเจริญในชีวิตที่ควรเสริมสร้างให้เกิดขึ้นในตนเอง

คำสำคัญ : วุฑฒิธรรม ๔, การเสริมสร้างสมรรถนะการเรียนรู้

Abstract

The academic article aimed to critical study and propose the concept of learning competences based on the four virtues conducive to growth (the four *Vuḍḍhidhammas*). The Pali term *Vuddhi* or *Vuḍḍhidhamma* means the virtues lead to growth, the virtues conducive to growth. It leads to be a stream-enterer one (*Sotāpaññī*) as the Pali canon mentioned. In addition, it is the standardized criteria of one who has established in the *Vuḍḍhidhamma*, the first criteria called (1) *Sabburisamseva* means association with a good and wise one based on achieving the three wisdoms as follows; (a) *Cintāmayapaññī* - wisdom resulting from reflection; knowledge that is thought out, (b) *Sutamayapaññī* - wisdom resulting from study; knowledge that is learned from others, and (c) *Bhāvanāmayapaññī* - wisdom resulting from mental development; knowledge that is gained by development or practice. The second criteria called (2) *Saddhammassavana* means listening to the good teaching based on benefits of listening to the Dhamma; (a) He hears things not heard, (b) He clears things heard, (c) He dispels his doubts, (d) He makes straight his views and (e) He hear becomes calm and happy. The third criteria called (3) *Yonisomanasikara* means an analytical thinking which accompanies by the four processes of rational thinking and decisions for living with wisdom. The fourth criteria called (4) *Dhammanudhammapatipatti* means the practice in perfect conformity to the Dhamma, it means to understand the meaning, scope and context of Dhamma

categories correctly and completely. Moreover, it can be applied for working in daily life properly and appropriately. Absolutely, the four *Vuddhidhammas* are the path of life progress that should be cultivated in one's own life.

Keywords: the four virtues conducive to growth, to cultivate learning competences.

๑. บทนำ

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสมรรถนะเริ่มขึ้นจากการนำเสนอบทความทางวิชาการของเดวิด แมคเคลแลนด์ (David C. McClelland) นักจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะที่ดีของบุคคล (excellent performer) ในองค์กรกับระดับทักษะความรู้ ความสามารถ โดยกล่าวว่า การวัด IQ และการทดสอบบุคลิกภาพ ยังไม่เหมาะสมในการทำนายความสามารถ หรือสมรรถนะของบุคคลได้ เพราะไม่ได้สะท้อนความสามารถที่แท้จริงออกมาได้^๒ ในปี ค.ศ. ๑๙๘๒ ริชาร์ด บอยาตซิส (Richard Boyatzis) ได้เขียนหนังสือชื่อ *The Competent Manager: A Model of Effective Performance* ได้นิยามคำว่า competencies ว่าหมายถึงความสามารถในการทำงานหรือเป็นคุณลักษณะที่อยู่ภายในบุคคลที่นำไปสู่การปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพ^๓

แนวคิดทฤษฎีเรื่องสมรรถนะดังกล่าวมานี้ สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาซึ่งสอนว่ามนุษย์มีศักยภาพที่สามารถฝึกได้และประเสริฐได้ด้วยการฝึก มนุษย์ไม่ได้ประเสริฐมาโดยกำเนิดแต่จะกลายเป็นสัตว์ประเสริฐได้ด้วยการฝึกเท่านั้น ถ้ามนุษย์ไม่ผ่านการฝึกก็ประเสริฐไม่ได้ และสัตว์เดรัจฉานไม่ได้ สัตว์เดรัจฉานหลายชนิดเกิดมาอาศัย

^๒ ฉัตรณรงค์ศักดิ์ สุธรรมดี และจินตกานต์ สุธรรมดี, “การประยุกต์ใช้สมรรถนะเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”, *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด*, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๒๖๓.

^๓ Richard Boyatzis, *The Competent Manager: A Model of Effective Performance*, (New York: Wiley, 1982), p. 21.

สัตตญาณการพึ่งพาตนเองได้ แต่มนุษย์ทำอะไรไม่ได้ มนุษย์อาศัยสัตตญาณของตนเองได้น้อย ต้องได้รับการฝึกการสอนจึงทำได้ แต่เมื่อได้ฝึกได้ศึกษาแล้วมนุษย์จะเลอเลิศยอดเยี่ยมกว่าสัตว์ทั้งหลาย มนุษย์จึงเป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก^๔

ในหมู่มนุษย์ผู้ที่ฝึกตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด (ทนต์ เสฏฐิ มนุสเสสุ^๕) เพราะการฝึกฝนพัฒนาตนให้มีคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ เป็นตัวชี้วัดข้อแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์จำพวกอื่นที่มีเพียงสัตตญาณการอยู่รอดแม่แลกกมาด้วยการเบียดเบียนทำลายชีวิตสัตว์อื่นก็หาได้รู้ถึงผลบาปที่จะตามมาไม่เพราะเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานและไม่มีโอกาสและสถานะในการสร้างบุญกุศลแตกต่างจากมนุษย์ ดังนั้น เมื่อคนเราได้เกิดเป็นมนุษย์จึงต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตนไปสู่ความเป็นอารยชน พระพุทธศาสนาสอนว่าการได้เกิดเป็นมนุษย์เป็นเรื่องยาก (กิจโณ มนุสสปฏิลาโภ^๖) และเกิดมาเป็นมนุษย์แล้วการจะดำรงชีวิตอยู่ให้อยู่รอดปลอดภัยก็เป็นเรื่องยาก (กิจฉิ มัจจัน ชีวิติ^๗) เพราะต้องประสบกับความทุกข์ต่างๆ เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และทุกข์ภัยต่างๆ การที่มนุษย์จะเข้าใจและรู้วิธีจัดทุกข์และเข้าถึงความสุขที่แท้จริงได้ เบื้องต้นจำเป็นต้องอาศัยการได้ยินได้ฟังพระสัทธรรม แต่โอกาสที่จะได้ฟังพระสัทธรรมก็เป็นเรื่องที่ยาก (กิจจ สัทธมมสฺสวณ^๘) เพราะผู้ที่บำเพ็ญบารมีจนเต็มเปี่ยมแล้วมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าประกาศพระสัทธรรมนั้นก็หาได้ยาก (กิจโณ พุทธานุปฺปาโท^๙) เพราะต้องบำเพ็ญบารมีมาอย่างยาวนาน ดังนั้น เมื่อคนเราได้เกิดเป็นมนุษย์และเป็นสัมมาทิฐิบุคคล มีศรัทธาเชื่อมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนาการฝึกฝนตนเองตามหลักคำสอนจึงเป็นเรื่องจำเป็นซึ่งสอดคล้องกับหลักโอปนยโก คือน้อมนำคำสอนนั้นเข้ามาปฏิบัติในตน เพื่อให้ได้รับผลที่พึงประสงค์คือพัฒนาตนจากปุถุชนสู่ความเป็นอารยชนตามลำดับขั้นในหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือ

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวาย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๙๘.

^๕ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒๑/๙๕.

^๖ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙๒/๖๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน.

^๘ เรื่องเดียวกัน.

^๙ เรื่องเดียวกัน.

อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและมวลมนุษยชาติ^๑ เรียกสั้นๆ ว่าหลักศีล สมาธิ ปัญญา พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^๒ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้ได้รับรางวัล “การศึกษาเพื่อสันติภาพ” จากองค์การยูเนสโก ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้เสนอวิธีการที่จะพัฒนาตนไปสู่ชีวิตที่ดีงาม เรียกว่า “รุ่งอรุณแห่งการพัฒนาตน” ไว้ ๗ ประการคือ (๑) *กัลยาณมิตตตา* ความมีกัลยาณมิตร คือ รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี (๒) *ศีลสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยศีล คือ มีชีวิตและอยู่ร่วมสังคมอย่างมีระเบียบวินัย (๓) *ฉันทสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยฉันทะ คือถึงพร้อมด้วยแรงจูงใจใฝ่สร้างสรรค์ (๔) *อิตตปฏิบัติทา* ทำให้ตนถึงพร้อม คือมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพ (๕) *ทวิญญูสัมปทา* การทำความเห็นความเข้าใจให้ถึงพร้อม คือปรับเจตคติและค่านิยมให้สมแนวเหตุผล (๖) *อัปปมาทสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท คือมีสติ กระตือรือร้น ตื่นตัวตลอดเวลา (๗) *โยนิโสมนสิการ* คิดแบบมีโยนิโสมนสิการ

คือแก้ปัญหาและพึงพาตนได้ด้วยความรู้คิด^๓ อย่างไรก็ตาม ยังมีหลักธรรมที่สอดคล้องและสนับสนุนต่อวิธีการพัฒนาดังกล่าวนี้นี้ ได้แก่หลักกุศลธรรม ๔ เหตุใดหลักกุศลธรรม ๔ จึงสำคัญต่อวิธีการพัฒนาดน หลักคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงเรื่องกุศล ๔ ไว้อย่างไร มีตัวอย่างบุคคล เหตุการณ์ หรือเรื่องราวใดบ้างที่ปรากฏเป็นหลักคำสอนเรื่องกุศลธรรม ๔ และอะไรคือตัวชี้วัดสมรรถนะการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนตามหลักกุศลธรรม ๔ บทความนี้จะตอบคำถามเหล่านี้ตามหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาความ (Descriptive)

๒. สมรรถนะคืออะไร สำคัญอย่างไร

คำว่า สมรรถนะ ในบทความนี้ มุ่งถึง สมรรถนะของบุคคลที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในด้านการทำงาน การดำเนินชีวิต และการสร้างประโยชน์แก่สังคม และเป็นสมรรถนะที่สอดคล้องกับหลักกุศลธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา จากการศึกษาทบทวน

^๑ Clive Erricker, *World faiths Buddhism*, (London: Hodder Headline, 1995), p. 55.

^๒ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๐.

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศนิยามความหมายของคำว่า สมรรถนะไว้หลายนัย ดังนี้

Boyatzis, R.E. นิยามว่า สมรรถนะเป็นลักษณะพื้นฐานของบุคคลซึ่งประกอบด้วย แรงจูงใจ อุปนิสัย ทักษะ บทบาททางสังคมและความรู้ที่จะเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้ได้ผลงานสูงกว่าเกณฑ์ที่หน่วยงานหรือองค์กรกำหนดไว้^๓

ในขณะที่ Anthony et al. ระบุว่า สมรรถนะคือความสามารถที่เกิดจากการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์กรกำหนดไว้ ตลอดจนสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับงานรับผิดชอบได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skills) และ อุปนิสัย (Trait) ส่วนบุคคล^๔ ส่วน กรรณิการ์ บารมี ให้ความหมายของสมรรถนะว่า สมรรถนะ คือความรู้ความสามารถและทักษะที่บุคคลที่เป็นครูพึงมีอย่างพอเพียงและสามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสมทำให้สามารถปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๕ ซึ่งสอดคล้องกับ รวีวรรณ เผ่ากัณหา ที่ให้ความหมายของสมรรถนะไว้ว่า หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่มีผลต่อความสำเร็จตามเป้าหมายของงานที่กำหนดในตำแหน่งนั้นๆ โดยผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจะต้องมีความรู้เจตคติมีทักษะ ประสบการณ์คุณลักษณะที่เป็นความสามารถสูงสุดที่จะทำให้การปฏิบัติงานบรรลุผลสำเร็จตามมาตรฐานขั้นต่ำที่พึงพอใจได้ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงขีดความสามารถในการบริหารให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้^๖

^๓ Boyatzis, "R. E. , The Competent Manager: A Model for Effective Performance, (New York: John Wiley & Sons, 1982), p. 58.

^๔ Anthony et al., **Strategic Human Resource Management**, (Forth Worth: Dryden Press, 1996), p.61.

^๕ กรรณิการ์ บารมี, “ความต้องการการพัฒนาสมรรถภาพในการปฏิบัติงานของครูประจำกลุ่มการศึกษาออกโรงเรียนสายสามัญ วิธีเรียนทางไกลในกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาอกระบบโรงเรียน**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๘.

^๖ รวีวรรณ เผ่ากัณหา, “สมรรถนะทางการบริหารของผู้บริหารระดับภาควิชา สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยของรัฐ”, **วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

ในขณะที่ **ธำรงค์ดี คงคาสวัสดิ์** ได้ให้ความหมายว่า สมรรถนะ หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ แรงจูงใจ หรือคุณลักษณะที่เหมาะสมของบุคคลที่จะสามารถปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จ^๑ และดูเหมือนคำนิยามเรื่องนี้ของ **อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์** ได้สรุปไว้อย่างเข้าใจง่าย ๆ ว่า สมรรถนะคือคุณลักษณะของบุคคลซึ่งได้แก่ความรู้ ทักษะ ความสามารถ และคุณสมบัติต่างๆ คือค่านิยม จริยธรรม บุคลิกภาพ คุณลักษณะทางกายภาพ และอื่นๆ ซึ่งจำเป็นและสอดคล้องเหมาะสมกับองค์การ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องสามารถจำแนกได้ว่าผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำงานได้ต้องมีคุณลักษณะเด่นๆ อะไร หรือลักษณะสำคัญๆ อะไรบ้าง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สาเหตุที่ทำงานแล้วไม่ประสบความสำเร็จเพราะขาดคุณลักษณะอะไร^๒

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จึงชัดเจนว่า สมรรถนะ คือความสามารถของบุคคลในด้าน การปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้บุคคลนั้นมีคุณค่าและได้รับการยอมรับจากคนอื่น ๆ เพราะมีความรู้ ทักษะ และอุปนิสัยส่วนบุคคลที่พึงประสงค์ขององค์กรและสังคม

๓. วุฑฒิธรรม ๔ ในฐานะหลักการสร้างสมรรถนะ ๔ ด้าน

หลักวุฑฒิธรรม ๔ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อการฝึกฝนพัฒนาตน เป็นข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความเป็นพระโสดาบัน^๓ สาระสำคัญของหลักธรรมนี้ไม่เพียงแต่สอดคล้องกับหลักการพัฒนาตนให้เจริญก้าวหน้าเท่านั้น หากแต่ยังเป็นไปเพื่อการเสริมสร้างสมรรถนะการเรียนรู้รอบด้าน คือเรียนรู้โดยอาศัยปัจจัยภายนอก เช่น สภาพแวดล้อมทุกมิติที่เกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาตน ไม่ว่าจะเป็นด้าน การศึกษาเรียนรู้พัฒนาปัญญา การคบถ้อยคำมิตรเป็นต้น และปัจจัยภายใน เช่น โยนิโสมนสิการ คือ การไตร่ตรองพิจารณาอย่างรอบคอบถี่ถ้วนด้วยปัญญา เพื่อให้รู้เห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ที่เกิดจากการฝึกฝนพัฒนาให้มีขึ้น

จากการสืบค้นหลักคำสอนเรื่องวุฑฒิธรรม ๔ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบว่า พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค อธิบายความเรื่องวุฑฒิธรรม ๔ นี้ว่าเป็นองค์แห่งการบรรลุ

^๑ ธำรงค์ดี คงคาสวัสดิ์, การบริหารงานบุคคล Competency ภาคปฏิบัติ...เขาทำกันอย่างไร, (กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^๒ อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, แนวคิดเรื่องสมรรถนะ Competency: เรื่องเก่าที่เรายังหลงทาง, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๑.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖.

โสดาบัน^๒ ซึ่งสอดคล้องตรงกันกับในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๑ อังคุตตรนิกาย จตุกกวรรค ปัญญา
วุฑฒิสูตร หรือพระสูตรว่าด้วยความเจริญด้วยปัญญา ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม
๔ ประการย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้างคือ (๑) สัปปุริสสังเสาะ
(การคบหาสัตบุรุษ) (๒) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังสัทธรรม) (๓) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบ
คาย) (๔) อัมมานุสम्मปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการย่อม
เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา”^๓

๑

จากพระพุทธพจน์นี้มีการอธิบายขยายความเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของ
วุฑฒิธรรม ๔ ไว้ดังนี้

วุฑฒิหรือวุฑฒิธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องเจริญ, คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญ
งอกงาม มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ (๑) สัปปุริสสังเสาะ เสวนาสัตบุรุษ, คบหาทานผู้ทรงธรรม มี
ปัญญา ที่เป็นกัลยาณมิตร มีความประพฤติด้วยกาย วาจา ใจ (๒) สัทธัมมัสสวนะ สดับสัทธรรม, ใส่
ใจเล่าเรียน ฟัง อ่าน หาความรู้ให้ได้ธรรมที่แท้ (๓) โยนิโสมนสิการ ทำในใจโดยแยบคาย, รู้จักคิด
พิจารณาหาเหตุผลโดยถูกวิธี รู้จักคิดพิจารณาให้เห็นเหตุผลคุณโทษในสิ่งที่ได้เล่าเรียนสดับฟังนั้น จับ
สาระที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ (๔) อัมมานุสम्मปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, ปฏิบัติธรรมถูก
หลัก ไหลธรรมย่อยคล้อยแก่ธรรมใหญ่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน,
ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตรึตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก
สอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักการนั้นๆ^๒ รายละเอียดของหลักวุฑฒิธรรมแต่ละองค์ประกอบ
สามารถประมวลได้ดังต่อไปนี้

๑) สัปปุริสสังเสาะ - เครื่องมือสร้างสมรรถนะด้านมนุษยสัมพันธ์และกัลยาณมิตร

คำว่า สัปปุริสสังเสาะ มาจากคำว่า สัปปุริส-สัตบุรุษ, ความดี (a good), ควรค่า
(worthy) ความถูกต้อง (righteousness), คนดี (virtuous man), ผู้คงแก่เรียน (learned) , คน

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖.

^๒ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๙/๓๖๗-๓๖๘.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๙), หน้า ๑๓๙.

มีปัญญาหรือคนเคร่งศาสนา (wise or pious man)^๒ และคำว่า สิ่งเสวย แปลว่า การคบหา, คบค้าสมาคม คำว่า สัปบุรุษสิ่งเสวย จึงหมายถึงการคบหาเสวนากับสัตบุรุษซึ่งเป็นทางแห่งความเจริญเป็นทางแห่งปัญญาตรงข้ามกับการคบคนพาลที่เป็นทางเสื่อม ดังสุภาษิตไทยว่า “คบคนพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิตบัณฑิตพาไปหาผล”

ในคัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ และคัมภีร์มังคลัตถปิณี ท่านนิยามความหมายคำว่า สัตบุรุษ หรือบัณฑิตไว้ว่า “ผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีเจตนาเครื่องจงดั้นจากปาณาติปาตเป็นต้น ชื่อว่าบัณฑิต พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวก ๘๐ องค์ และสาวกของพระตถาคตเหล่าอื่น รวมถึงดาบสในอดีตมีครูสุนัตต์และอกิตติดาบสเป็นต้น ชื่อว่าบัณฑิต เพราะท่านเหล่านั้นดำเนินไปในทิฏฐธัมมิกประโยชน์(ประโยชน์ในปัจจุบัน)และสัมปรายิกประโยชน์(ประโยชน์ในสัมปรายภพ)ด้วยปัญญา”^๓

กรณีตัวอย่างผลเสียของการคบคนพาลและผลดีของการคบบัณฑิตมีให้เห็นมาตั้งแต่สมัยโบราณ เรื่องนกแขกเต้า ๒ ตัว^๔ นับว่าให้คติธรรมได้เป็นอย่างดีในเรื่องนี้ เช่นตัวอย่างคติสอนใจดังต่อไปนี้ “บุคคลทำคนเช่นไรให้เป็นมิตร และคบหาจนสนิทกับคนเช่นไร เขาก็จะเป็นเช่นนั้นเพราะการอยู่ร่วมกันนั่นเอง” “คนชั่วใครคบเข้าก็เป็นคนคบ ซึ่งมีได้เพื่อนมาแต่เดิม คนชั่วใครสัมผัสถูกต้อง หรือเมื่อ(คนชั่ว)ถูกต้องสัมผัสถูกต้องคนอื่นก็ย่อมเป็นคนสนิทสัมผัสถูกต้องซึ่งมีได้เพื่อนมาแต่เดิม ดุจลูกศรที่กำซาบ(อาบ)ด้วยยาพิษ ก็พลอยแปดเปื้อนแล่งไปด้วย หากกลัวการแปดเปื้อนนักปราชญ์จึงไม่ควรมีคนชั่วเป็นเพื่อน” “คนใดห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม้ใบหญ้าคาก็พลอยมีกลิ่นเหม็นเน่าฟุ้งไปด้วย การคบหาคนพาลก็เป็นฉนั้น” “ส่วนคนใดห่อถั่วด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ก็พลอยมีกลิ่นหอมฟุ้งไปด้วย การคบหากับนักปราชญ์ก็เป็นฉนั้น” “บัณฑิตรู้การคบของตนเหมือนกับใบไม้ห่อสิ่งของแล้ว ไม่พึงเข้าไปคบหาสัตบุรุษ พึงคบหาแต่สัตบุรุษ เพราะสัตบุรุษย่อมนำไปสู่นรก สัตบุรุษย่อมให้ถึงสุคติ”^๕

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๘๒.

^๓ ขุ.ข.อ. (บาลี) -/๓/๑๐๘, มงค. (ไทย) ๑/๑๘/๑๙.

^๔ มงค. (ไทย) ๑/๒๑-๒๓/๒๑-๒๓.

^๕ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๘๐-๑๘๕/๕๐๑.

จากเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า การคบคนพาลหรือคนชั่วย่อมนำมาซึ่งความหายนะแก่ชีวิต ตัวอย่างเรื่องใบไม้ห่อปลาเน่า ใบไม้ห่อกฤษณา ให้ความหมายเชิงการสอนใจได้เป็นอย่างดีว่าการคบหาคนพาลแม้เราไม่ได้เป็นคนพาลแต่ก็จะเสียชื่อเสียงและถูกมองว่าเป็นคนพาลเป็นคนชั่วไปด้วย เปรียบเหมือนใบไม้ห่อปลาเน่าแม้ใบไม้ไม่ได้เน่าแต่ก็ย่อมมีกลิ่นเหม็นฟุ้งไปด้วย ส่วนการคบบัณฑิตเปรียบเหมือนใบไม้ห่อกฤษณาแม้ใบไม้ย่อมมีกลิ่นหอมฟุ้งไปด้วยฉะนั้น

อุปมาอุปไมยคำสอนเรื่องไม่ให้คบคนพาลให้คบแต่บัณฑิต ก็ยังมีการสาธก **เรื่องมะม่วง**^๒ มาเป็นอุทาหรณ์ให้ศึกษาว่า แม้แต่ผลไม้จำพวกมะม่วงถ้าต้นสะเดาและเถาอบระพีเตไปปลูกไว้ใกล้ๆ ไม่นานนักมะม่วงก็ให้ผลมีรสขมเพราะรากสะเดาเกี่ยวประสานกับรากมะม่วงเถาอบระพีเตเกี่ยวประสานกับต้นมะม่วงทำให้ผลมะม่วงกลายเป็นไม้ที่มีรสขมไป^๓ จึงเห็นได้ว่าแม้วัตถุที่ไม่มีชีวิต ยังกลายเป็นสิ่งไม่น่าปรารถนา เพราะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา เพราะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่น่าปรารถนา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงสิ่งมีชีวิต^๔

นอกจากนี้ คติธรรมในเรื่อง **ดาบสสอนบุตร** ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสัปปุริสสังเสวะ หรือการคบสัตบุรุษที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตเพียงไร ดังข้อความที่พระโพธิสัตว์กล่าวสอนดาบสกุมารผู้เป็นบุตรของตนมีใจความว่า ไม่ควรคบคนที่มีความชั่วทางกาย วาจา ใจ แต่ให้คบคนที่ประพฤติธรรมซึ่งเป็นคนมีปัญญาและไม่ถือตัว...คนที่มีจิตกลับกลอกเหมือนลิง รักง่ายหน่ายเร็วดุจผ้าที่ย้อมด้วยขมิ้น ถึงแม้พื้นชมพูทวีปทั้งสี่ด้านจะไร่มนุษย์ ก็อย่าคบคนเช่นนั้น... จงเว้นให้ห่างไกลจากคนที่มีจิตโกรธเหมือนอสริพิช เหมือนคนหลีกออกจากหนทางที่เปื้อนคู และเหมือนคนขับขียานพาหนะหลบเลี่ยงเส้นทางที่ไม่เรียบไป^๕ แม้ในคัมภีร์จุททกนิกาย ธรรมบท ยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “เพราะผู้คบค้าสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกลี้กลานาน การอยู่ร่วมกับคนพาลเป็นทุกตลอดเวลา เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู การอยู่ร่วมกับนักปราชญ์มีแต่ความสุข เหมือนอยู่ในหมู่ญาติ ด้วยเหตุนี้ บุคคลควรคบผู้เป็นปราชญ์ มีปัญญา

^๒ มงคล. (ไทย) ๑/๒๗-๒๙/๒๖-๒๘.

^๓ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๒/๘๓.

^๔ มงคล. (ไทย) ๑/๒๙/๒๘.

^๕ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๑-๘๖/๓๑๔-๓๑๕.

เป็นพหูสูตร มีปกติเอาธุระ มีวัตร เป็นพระอริยะ เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดีเช่นนั้น เหมือนดวงจันทร์ โคจรไปตามทางของดาวนักษัตรฉะนั้น”^๓

จากตัวอย่างหลักคำสอนที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่า เหตุใดการคบหาสมาคมกับสัตบุรุษหรือการคบบัณฑิต (สัปปุริสสังเสวะ) จึงเป็นเรื่องสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เพราะการคบคนชั่วหรือคนพาลย่อมนำไปสู่ความหายนะ ส่วนการคบสัตบุรุษจะนำเราไปสู่ความเจริญ เพราะสัตบุรุษหรือบัณฑิตทั้งหลายดำเนินชีวิตไปด้วยแสงสว่างคือปัญญา

๒) สัทธัมมัสสวนะ – เครื่องมือสร้างสมรรถนะด้านข้อมูลความรู้

องค์ประกอบของวุฒิธรรมข้อต่อมาคือ สัทธัมมัสสวนะ หรือการฟังพระสัทธรรม ยกตัวอย่างในโศตานุคตสูตร^๓ มีใจความว่า ธรรมทั้งหลายที่เข้าถึงโศตประสาท คล่องปาก ขึ้นใจ แหว่งตลอดดีด้วยทวิภูฏี อันบุคคลพึงหวังได้ อาณิสส ๔ ประการ เช่น ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียน นวังกัสตฤสาสน์ (คำสอนของพระศาสดามหามัคค์ ๙)^๓ ได้อย่างชำซ่องแล้วแม้ว่าหลงลืมสติ เมื่อตายไปแล้ว (ก็)จะไปเกิดในหมู่เทวดาหมู่ใดหมู่หนึ่ง บทแห่งธรรมย่อมปรากฏแก่เธอผู้มีความสุขในภพนั้น (แม้ว่า) สติเกิดขึ้นช้า ต่อมาเธอระลึกได้ ย่อมสามารถบรรลุคุณวิเศษเร็วพลัน เป็นต้น^๓ และในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค และอังคุตตรนิกาย จตุตถวรรค กล่าวถึงการฟังธรรมว่าหากบุคคลอบรมโดยชอบแล้ว ย่อมให้บรรลุอรหัตผล ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้^๓ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย กาล ๔ ประการนี้ อันบุคคลอบรมโดยชอบอยู่ ประพฤติโดยชอบอยู่ ย่อมให้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายโดยลำดับ กาล ๔ ประการอะไรบ้างคือ (๑) การฟังธรรมตามกาล (๒) การสนทนาธรรม

^๓ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๗-๒๐๘/๙๓.

^๓ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๑/๒๗๖-๒๗๘.

^๓ คือ สุตตะ เศยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตก เวทัลละ และอัปภูตธรรม) นวังกัสตฤสาสน์ เป็นคำรูนคัมภีร์อุปทาน พุทธวงศ์ และอรรถกถาทั้งหลาย บางที่เรียกว่า ขินสาสน์ บ้าง พุทธวจนะ บ้าง ส่วนในบาลีที่มาทั้งหลายเรียกว่า ธรรม บ้าง สุตตะ บ้าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๙), หน้า ๒๒๑).

^๓ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๑/๒๗๖-๒๗๘.

^๓ ส.นิ. (ไทย) ๕๖/๒๓/๔๐, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๗/๒๑๑-๒๑๒.

ตามกาล (๓) การแสดงธรรมตามกาล (๔) ความเห็นแจ้งตามกาล กาล ๔ ประการนี้...ย่อมให้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะตามลำดับ”^๓

นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานสังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตที่แสดงให้เห็นว่า การฟังธรรมที่บุคคลอบรมโดยชอบแล้ว ย่อมให้ถึงอรรถัตถผล ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย กาล ๔ ประการนี้อันบุคคลอบรมโดยชอบอยู่ ประพฤติโดยชอบอยู่ ย่อมให้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายโดยลำดับ กาล ๔ ประการอะไรบ้าง คือ (๑) การฟังธรรมตามกาล (๒) การสนทนาธรรมตามกาล (๓) การแสดงธรรมตามกาล (๔) ความเห็นแจ้งตามกาล กาล ๔ ประการนี้...ย่อมให้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายโดยลำดับ...ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกลงบนยอมนภูเขา น้ำไหลไปตามที่ลุ่มทำให้ชอกเขา ลำธาร และห้วยเต็ม ชอกเขา ลำธาร และห้วยเต็มแล้ว ทำให้หนอง...บึง...แม่น้ำน้อย...แม่น้ำใหญ่...แม่น้ำใหญ่เต็มแล้วก็ทำให้มหาสมุทรเต็ม แม่น้ำใด กาล ๔ ประการนี้ก็ฉะนั้นเหมือนกัน...ย่อมให้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายโดยลำดับ”^๔

จะเห็นได้ว่าการฟังธรรมก็ดี การเล่าเรียนธรรมก็ดี ต้องฟังและเรียนด้วยความเคารพ เพราะบุคคลใดไม่ฟังธรรมโดยเคารพบุคคลนั้นชื่อว่าย่อมปฏิบัติเพื่อความเสื่อมสูญแห่งพระศาสนา ส่วนผู้ฟังธรรมโดยเคารพชื่อว่าย่อมปฏิบัติเพื่อความไม่เสื่อมสูญแห่งพระศาสนา ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งลัทธิธรรม ธรรม ๕ ประการอะไรบ้าง คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ (๑) ย่อมไม่ฟังธรรมโดยเคารพ (๒) ไม่เรียนธรรมโดยเคารพ (๓) ไม่ทรงจำธรรมโดยเคารพ (๔) ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วโดยเคารพ (๕) รู้อรรถรู้ธรรมแล้วไม่ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ ธรรม ๕ ประการนี้แล...ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งลัทธิธรรม”^๕

อย่างก็ตามสิ่งที่ชาวพุทธเคยได้ยินได้ฟังกันเป็นประจำเวลาฟังพระเทศน์สอนซึ่งกล่าวถึงอานิสงส์ของการฟังธรรม ๕ อย่างได้แก่ (๑) อสสุต สุนาติ ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง, ได้เรียนรู้สิ่งที่ยังไม่เคยเรียนรู้ (๒) สุต ปริโยทเปติ สิ่งที่เคยได้ฟัง ก็ทำให้แจ่มแจ้ง เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น (๓) กงขั วิหนติ แก้อสงสัยได้, บรรเทาความสงสัยเสียได้ (๔) ทิฏฐิ อุกุ กโรติ ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ (๕) จิตตมสสุ ปสึหติ จิตของเขาย่อมผ่องใส^๖ จากที่กล่าวมาทั้งหมดในประเด็นเกี่ยวหลักสัทธัมมัสสวนะ

^๓ มงคล. (ไทย) ๒/๘๑๖/๓๐๘.

^๔ ส.นิ. (ไทย) ๕๖/๒๓/๔๐, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๗/๒๑๑-๒๑๒.

^๕ อภ.ปัญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒-๒๕๓.

^๖ อภ.ปัญจก. (บาลี) ๒๒/๒๐๒/๒๔๒, อภ.ปัญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

(การฟังพระสัทธรรม) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวุฑฒิธรรม ๔ นี้จึงเห็นได้ว่า การขจัดกิเลสและอาสวะออกจากจิตจนบรรลุถึงความบริสุทธิ์แห่งจิตเข้าถึงภาวะแห่งความเป็นผู้พ้นทุกข์ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยปัญญา การฟังพระสัทธรรมจะทำให้เกิดปัญญา

๓) โยนิโสมนสิการ – เครื่องมือสร้างสมรรถนะด้านความคิดรอบคอบสืบสาวสาเหตุ

องค์ประกอบข้อต่อมาของหลักวุฑฒิธรรม ๔ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ คำนี้มาจาก โยนิโส และ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ หมายถึงการทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็น โยนิโสมนสิการ ท่านแปลสืบบ้างกันว่า การทำในใจโดยแยบคาย^๔ แม้การขยายความโยนิโสมนสิการก็เป็นไปตามกระบวนการแห่งปัญญาดังที่ท่านแยกประเด็นปลีกย่อยของโยนิโสมนสิการไว้ว่า

(๑) เป็นการคิดหรือพิจารณาโดยอุบาย(อุบายมนสิการ) คือคิดอย่างมีวิธีหรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริงสอดคล้องกับสัจจะซึ่งจะทำให้หยั่งรู้สภาวลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

(๒) คิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง (ปถมนสิการ) คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับมีขั้นตอน คิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้องได้

(๓) คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล คิดอย่างมีเหตุผล (การถมนสิการ) หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัยพิจารณาสืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงต้นเค้าหรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

(๔) คิดให้เกิดผล (อุปาทกมนสิการ) คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึงการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัวหายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง

กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สรุปลงได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความเข้าใจตามความเป็นจริง ตรงกับสภาวะแท้ ๆ นั้น ขจัดอวิชชาเป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตตรสัมมาทิฐิ เป็นโยนิโสมนสิการระดับสังคม (๒) โยนิโส

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖๙-๖๗๐.

มนสิการประเภทสร้างเสริมคุณภาพชีวิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่าง ๆ เน้นการสกัดหรือข่มต้นเหตุนั้น เป็นเครื่องนำไปสู่โลกียสัมมาทิฐิ เป็นโยนิโสมนสิการในระดับจริยธรรม พระพุทธองค์ตรัสว่าโยนิโสมนสิการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เป็นอันมาก^๔ เช่นเป็นหลักประกันความตั้งมั่นไม่เสื่อมสลายแห่งพระสัทธรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสลาย ไม่หายไปแห่งพระสัทธรรม เหมือนโยนิโสมนสิการนี้ โยนิโสมนสิการย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสลาย ไม่หายไปแห่งพระสัทธรรม”^๕

จึงกล่าวได้ว่า โยนิโสมนสิการเป็นวิธิต่างแห่งปัญญาที่มีความสำคัญในการชักนำสู่หลักปฏิบัติที่เป็นมัชฌิมาปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความดับทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตฉันใด โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการมนสิการโดยแยบคาย) ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิต เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้นนั้น ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก”^๖

นอกจากนี้ ความสำคัญของโยนิโสมนสิการในการละกุศลธรรมและเจริญกุศลธรรม ยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการเกิดอุเบกขา เช่น โยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ที่ยังไม่เกิดก็ไม่ให้เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้ละวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว^๗ และยังเป็นเหตุให้กุศลธรรมเจริญขึ้นพร้อมกับทำอกุศลธรรมให้เสื่อมไป^๘ การมีโยนิโสมนสิการจึงเป็นวิธิต่างแห่งการพัฒนาตนเข้าสู่เจริญก้าวหน้าทั้งในทางโลกียธรรมและโลกุตระธรรม องค์ประกอบข้อสุดท้ายของหลักอุทฺตมธรรม^๙ คือ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ดังจะกล่าวอธิบายต่อไป

๔) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ - เครื่องมือสร้างสมรรถนะด้านความชำนาญ

คำว่า ธัมมานุธัมมปฏิบัติ-การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หมายถึงการพึงพระสัทธรรมแล้วนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม และต้องมีความเคารพต่อธรรม ดังข้อความในคัมภีร์มังคลัตถปิณี ว่า “ก็บุคคลใดไม่พึงธรรมโดยเคารพ บุคคลนั้นชื่อว่าย่อมปฏิบัติเพื่อความเสื่อมสลาย

^๔ อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๑๕.

^๕ อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๑๙.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๔.

^๗ อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๔.

^๘ อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๑๒.

แห่งพระศาสนา ส่วนผู้ฟังพระสัทธรรมโดยเคารพชื่อว่า ย่อมปฏิบัติเพื่อความไม่เสื่อมสูญแห่งพระศาสนา เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัส^๔ ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม ธรรม ๕ ประการอะไรบ้าง คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ (๑) ย่อมไม่ฟังธรรมโดยเคารพ (๒) ไม่เรียนธรรมโดยเคารพ (๓) ไม่ทรงจำธรรมโดยเคารพ (๔) ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วโดยเคารพ (๕) รู้อรรถรู้ธรรมแล้ว ไม่ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ...’^๕

จะเห็นได้ว่าการได้ฟังพระสัทธรรมแล้ว จำเป็นต้องมีการคิดวิเคราะห์สนทนา แลกเปลี่ยนสอบถามข้อสงสัยกับผู้รู้เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดในเนื้อหาของพระสัทธรรม และต้องมีการเผยแพร่พระสัทธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์ในวงกว้าง ในขณะที่ฟังพระสัทธรรมก็ต้องฟังด้วยความเคารพ เรียนด้วยความเคารพ ทรงจำด้วยความเคารพ ใคร่ครวญเนื้อหาของธรรมด้วยความเคารพ และต้องปฏิบัติตามธรรมนั้นให้เหมาะสมแก่ธรรมที่ได้ฟังได้เรียนรู้มา ถ้าพุทธบริษัท ๔ มีความเคารพในพระสัทธรรมเช่นนี้ย่อมจะทำให้พระศาสนามีความมั่นคงตั้งมั่นสืบไป

๓. สรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวุฑฒิธรรม ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนแนวความคิดของผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สามารถสรุปวิเคราะห์และกำหนดเป็นตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการเสริมสร้างสมรรถนะเพื่อความเจริญของชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม ๔ ได้ดังนี้

การเสริมสร้างสมรรถนะการเรียนรู้ความเจริญของชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม ๔			
วุฑฒิธรรม ๔	นิยามเชิงทฤษฎี	นิยามเชิงปฏิบัติกร	ตัวชี้วัดสมรรถนะ
๑. สัปปุริสสังเสวะ	คบหาสัตบุรุษ, (คบบัณฑิต) เสวนากับผู้รู้ผู้ทรงภูมิ(นักปราชญ์)	ไม่คบคนพาล, คบแต่บัณฑิต ลงมือศึกษาเรียนรู้วิชาการต่างๆ ตามคำสอนของสัตบุรุษ	เกิดปัญญา ๓ ระดับ คือ (๑) สุตมยปัญญา ปัญญาจากการฟัง (๒) จินตมยปัญญา ปัญญาจากการคิด (๓) ภาวนมยปัญญา ปัญญาจากการลงมือปฏิบัติ

^๔ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒-๒๕๓.

^๕ มงฺคล. (ไทย) ๒/๘๑๙/๓๑๐.

		ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา	
๒. สัทธัมมัสสนะ	ฟังพระสัทธรรม, เอาใจใส่เล่าเรียนหาความรู้	ลงมือศึกษาพระสัทธรรมด้วยการฟัง คิด ถาม และเขียน ให้ได้สาระที่แท้จริงของพระสัทธรรมที่ฟังมานั้น	(๑) ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง, ได้เรียนรู้สิ่งที่ยังไม่เคยเรียนรู้ (๒) สิ่งที่เคยได้ฟัง ก็ทำให้แจ่มแจ้ง เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น (๓) แก้อ้อสงสัยได้, บรรเทาความสงสัยเสียได้ (๔) เกิดสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้อง (๕) มีจิตผ่องใสจากการฟังธรรมนั้น
๓ . โย นโสมนสิการ	๑.คิดอย่างมีอุบาย (อุบายมนสิการ) ๒.คิดได้อย่างถูกต้อง (ปณณสิการ) ๓.คิดอย่างมีเหตุผล (การณมนสิการ) ๔.คิดให้เกิดผล (อุปาทกมนสิการ)	๑.ลงมือทำตามคิดอย่างที่มีอุบาย ๒.ลงมือทำตามอุบายที่ถูกทาง ๓.ลงมือทำตามความคิดที่มีเหตุผล ๔.ทำตามความคิดที่เกิดผล	กิจกรรมชีวิตในปัจจุบัน เช่น การเรียน การทำงาน การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ในการใช้ชีวิตประจำวัน มีความผิดพลาดน้อย มีเหตุมีผลในกระบวนการคิด ๔ นัยมากขึ้น
๔. ธัมมานุวัตรปฏิบัติ	ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลักการ	ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องสอดคล้องพอดีตามขอบเขต ความหมายและวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่นๆ, นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและไตรตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมายของสิ่งนั้นๆ	เข้าใจความหมาย ขอบเขต และบริบทของหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติได้ถูกต้องครบถ้วน, สามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำงานและการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม (มีปัญญา เป็นสัมมาทิฐิบุคคล)

กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนมีความเห็นว่า ถ้าเราศึกษาวิเคราะห์เทียบเคียงแนวทางการสร้างสมรรถนะของมนุษย์ตามแนวคิดทฤษฎีทั่วไปดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ กับหลักทฤษฎีธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนาก็นับว่ามีความสอดคล้องกันไม่น้อยแต่เป้าหมายอาจแตกต่างกัน กล่าวคือ ตามทฤษฎีทั่วไป เช่น องค์ประกอบของสมรรถนะ ๕ ประการคือ (๑) Knowledge-ความรู้ (๒) Skills-ทักษะ (๓) Self-concept- ความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง คือเจตคติ ค่านิยม (๔) Traits-บุคลิกลักษณะเฉพาะตัว และ (๕) Motives/attitude -แรงจูงใจ องค์ประกอบทั้ง ๕ ประการนี้ มุ่งเน้นประสิทธิภาพและความสำเร็จในการทำงานให้องค์กรบรรลุเป้าหมายตามเกณฑ์หรือเกินเกณฑ์ที่กำหนดโดยมีผลลัพธ์คือความเจริญก้าวหน้า ชื่อเสียง ความมั่นคง รายได้และชีวิตที่ประสบความสำเร็จ ในขณะที่เป้าหมายในการเสริมสร้างสมรรถนะตามหลักทฤษฎีธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนามีความลุ่มลึกไปถึงการเสริมสร้างสมรรถนะเพื่อการขัดทุกขขั้นละเอียด กล่าวคือ (๑) สัมปยุตสังสวะ -การคบสัตบุรุษจะช่วยให้ส่งเสริมให้เกิดปัญญา (มีแรงจูงใจ/เจตคติ (มี Motives / Attitude ที่ดี) (๒) สัทธัมมัสสวนะ - (ช่วยให้มี Knowledge) ลงมือศึกษาพระสัทธรรมด้วยการฟัง คิด ถาม และเขียน ให้ได้สาระที่แท้จริงของพระสัทธรรมที่ฟังมานั้น จะช่วยให้เกิดมีทักษะ (๓) โยนิโสมนสิการ -คิดอย่างมีเหตุมีผล เป็นการสร้างความมั่นใจในความคิดความเห็นของตนเองที่แสดงออก (ช่วยให้มี Self-Concept ที่ดี) และ (๔) ธัมมานุวัตรปฏิบัติ -วิเคราะห์ขยายความได้ว่าปฏิบัติถูกต้องสอดคล้องพอดีตามขอบเขตความหมายและวัตถุประสงค์ของภารกิจนั้นๆ ช่วยให้ตนเองมีภาพลักษณ์ที่ดีในองค์กร (ช่วยให้มี Skills) ทั้งตนเองและบุคคลรอบข้าง จึงกล่าวได้ว่า ถ้ามนุษย์มีหลักทฤษฎีธรรม ๔ นี้สมบูรณ์ในตัวเอง ก็ยิ่งจะส่งเสริมให้มีสมรรถนะในด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยมและแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองเพิ่มมากขึ้นทั้งในด้านการเรียน การทำงาน การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นการเพิ่มคุณค่าตนเองต่อสังคมได้อย่างกว้างขวาง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรรณิการ์ บาร์มี. “ความต้องการการพัฒนาสมรรถภาพในการปฏิบัติงานของครูประจำกลุ่ม การศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ วิธีเรียนทางไกลในกรุงเทพมหานคร”.
วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฉัตรณรงค์ศักดิ์ สุธรรมดี และจินตกานต์ สุธรรมดี. “การประยุกต์ใช้สมรรถนะเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๒๖๓.

ธำรงค์ศักดิ์ คงคาสวัสดิ์. การบริหารงานบุคคล Competency ภาคปฏิบัติ...เขาทำกันอย่างไร. กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๔๙.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. พิมพ์ครั้งที่ ๕.นครปฐม: โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. รุ่งอรุณ ของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๒ สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิปาตปาลิ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๑ ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๖ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๕ ๒๗ ๒๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. สุตตันตปิฎก มหาจุฬาอรรถกถา ปรมตลโขติกาย นาม ขุททกปาฐอรรถกถา ขุททกปาฐวณณนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____. มงคลัตถปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค ๑-๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

รวีวรรณ เผ่ากัณหา. “สมรรถนะทางการบริหารของผู้บริหารระดับภาควิชา สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยของรัฐ”. วิทยานิพนธ์การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

อานนท์ ศักดิ์วรวิชัย. แนวคิดเรื่องสมรรถนะ Competency: เรื่องเก่าที่เรายังหลงทาง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ภาษาอังกฤษ

Anthony et al **Strategic Human Resource Management**. Forth Worth: Dryden Press, 1996.

Boyatzis, R.E. **The Competent Manager: A Model for Effective Performance**. New York: John Wiley & Sons, 1982.

Clive Erricker. **World Faiths Buddhism**. London: Hodder Headline, 1995.

Richard Boyatzis. **The Competent Manager: A Model of Effective Performance**. New York: Wiley, 1982.

